

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ
P O L İ S A K A D E M İ Y A S I

Kafedra: "CİNAYƏT HÜQUQU"

FƏNN: " Ekologiya hüququ"

M Ü H A Z İ R Ə

Mövzu №10: "Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində və obyektlərində ətraf mühitin hüquqi mühafizəsi"

Vaxt: 4 saat

Müh.: - 2 saat

Sem.: - 2 saat

Tərtib etdi:

"Cinayət hüququ" kafedrasının rəisi,
polis polkovniki, h.e.f.d. İmrəli Məmmədii

Mühazirə kafedra iclasında müzakirə olunmuş və təsdiq edilmişdir.

Protokol № _____, " ____ " _____ 2018-ci il.

Bakı – 2018

Mövzu №10: “Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində və obyektlərində ətraf mühitin hüquqi mühafizəsi”

P L A N :

GİRİŞ

1. Xüsusi mühafizə olunan ərazilərin və obyektlərin anlayışı və növləri.
2. Təbiət qoruqlarının və yasaqlıqlarının mühafizəsinin hüquqi recimi.
3. Təbiət parklarının, təbiət abidələrinin müalicə-sağlamlaşdırma yerləri və kurortlarının hüquqi mühafizəsi.

NƏTİCƏ

Ə D Ə B İ Y Y A T :

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2018-cı il, mad.14, 78.
2. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu (8 iyun 1999-cu il). Bakı: Biznesmenin bülleteni, 1999-cu il, mad. 61, 62.
3. “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 24 mart 2000-ci il. Azərbaycan Respublikasının Ətraf mühitə dair qanunvericilik toplusu, 3 cildə, I cild, Bakı: El-Azliance, 2002.
4. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2016, m. 261.
5. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi. Bakı: Qanun, 2016, m.84, 127.

6. "Xüsusi qorunan su obyektlərinin kateqoriyalara aid edilməsi qaydasının təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1 may 2000-ci il tarixli 77№-li qərarı.
7. "Azərbaycan Respublikasında xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri ilə bağlı bəzi normativ hüquqi aktların təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 4 yanvar 2001-ci il tarixli qərarı əlavə olunur; "Azərbaycan Respublikasının dövlət təbiət yasaqlıqlarının ümumi Əsasnaməsi", "Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və obyektlərinin dövlət monitorinqinin aparılması qaydaları".
8. Azərbaycan Respublikası dövlət təbiət və biosfer qoruqlarının ümumi əsasnaməsi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 4 iyul tarixli 531 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının ətraf mühitə dair qanunvericilik toplusu. I cild, səh. 293.
9. Azərbaycan Respublikasının Milli parklarının ümumi əsasnaməsi (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2001-ci il 4 iyul tarixli 531 sayılı Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir) Azərbaycan Respublikasının ətraf mühitə dair qanunvericilik toplusu, I cild, səh. 397.

GİRİŞ

Biz 12 sayılı mövzunu öyrənərkən şəhərlərdə və digər yaşayış məntəqələrində ətraf təbii mühitin hüquqi mühafizəsindən danışdıq və qeyd etdik ki, bu ərazilərdə mühazirənin xüsusiyyətləri müxtəlif istiqamətlidir. Bu istiqamətlərə bizi əsasən əhalinin sanitar epidemioloji rifahının təmin edilməsinin hüquqi tədbirlərini, eləcə də şəhər və digər yaşayış məntəqələrinin sanitar mühafizəsinin hüquqi tədbirlərini aid etdik. Bununla yanaşı ərazilərdə ətraf mühitin mühafizəni təmin etmək üçün şəhərlərin planlaşdırılmasına və salınmasına olan ekoloji tələblərdən danışdıq.

Bu güncü mühazirədə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə və obyektlərinə anlayış verəcək, onların növlərini sadalayacaq və xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektlərinin mühafizəsinin hüquqi rejimi barədə məlumat alacağıq. Bununla yanaşı biz ətraf mühitin mühafizə olunmasında bu ərazilərin mühafizəsinin əhəmiyyətindən danışacağıq.

SUAL 1.***Xüsusi mühafizə olunan ərazilərin və obyektlərin anlayışı və növləri***

Xüsusi mühafizə olunan bütün əraziləri və obyektləri üç qrupa bölmək olar:

1. İnzibati;
2. Mədəni-tarixi;
3. Təbiət

İnzibati ərazilərə və obyektlərə aşağıdakılar aiddir:

- a) Hərbi və müdafiə obyektləri;
- b) cəzaçəkmə müəssisələri;
- q) bağlı inzibati rayonlar (qəsəbələr).

Mədəni-tarixi ərazilərə isə aşağıdakılar aiddir:

- a) tarixi, mədəni, arxitektura abidələri;
- v) incəsənət parkları;
- q) mədəni-tarixi qoruqlar.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri Azərbaycan Respublikasının milli sərvətidir və xüsusi ekoloji, elmi, mədəni və estetik dəyərə malikdir.

“Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 62-ci maddəsinə əsasən, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində xüsusi ekoloji elmi, mədəni, estetik əhəmiyyət daşıyan təbiət komplekslərindən və obyektlərindən, nadir

və nəslə kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan fauna və flora növlərinin yayıldığı yerlərdən ibarət olan, təsərrüfat dövriyyəsindən tamamilə və ya qismən, daimi və ya müvəqqəti çıxarılan torpaq və su məkanı sahəsidir (akvatoriya).

Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda isə bu anlayış bir qədər fərqli verilmişdir. Qanunun birinci maddəsində qeyd edilir ki, "Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri - xüsusi ekoloji elmi, mədəni, estetik və sağlamlaşdırma əhəmiyyəti daşıyan təbiət komplekslərindən və obyektlərindən, nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan bitki və heyvan növlərinin yayıldığı yerlərdən ibarət olan, təsərrüfat dövriyyəsindən tamamilə və ya qismən, daimi və ya müvəqqəti çıxarılan torpaq, su sahələri (akvatoriya) və onların üzərindəki atmosfer məkanıdır.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət obyektləri - elmi, mədəni, estetik və sağlamlaşdırma dəyəri olan səciyyəvi, xüsusi mühafizə recimli zooloji, botanik, dendroloji, meşə, landşaft və torpaq obyektləridir.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində beynəlxalq respublika, bölgə və yerli əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri hər hansı fiziki və hüquqi şəxslərin hüquqlarına və mənafeələrinə xələl gətirmədən Azərbaycan dövlətinə mənsubdur. Bu ərazilərin və obyektlərin özgəninkiləşdirilməsinə qanunvericiliklə icazə verilmir. Yalnız yerli əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada bələdiyyələrin mülkiyyətinə verilə bilər.

Qanuna əsasən mülkiyyətində, istifadəsində və icarəsində torpaq sahələri olan fiziki və hüquqi şəxslər xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri yarada bilərlər.

"Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında" Qanunun 3-cü maddəsinə əsasən xüsusi mühafizə olunan təbiət

ərazilərinin təşkilinin, mühafizəsinin və istifadəsinin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

- bioloji müxtəlifliyin və təbii ekoloji sistemin qorunub saxlanması;
- xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərindən və obyektlərindən məqsədli istifadə, habelə elmin, mədəniyyətin, təhsilin və maarifin inkişafı üçün səmərəli istifadə edilməsi;
- sosial-iqtisadi amillərin və yerli əhalinin maraqları nəzərə alınmaqla, turizmin və rekreasiyanın inkişafı;
- xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri sahəsində dövlət tənzimlənməsi və nəzarət;
- xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərindən və obyektlərindən istifadənin qanunla nəzərdə tutulmuş hallarda ödənişli olması;
- xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və obyektlərinin mühafizəsi sahəsində əhalinin və ictimai birliklərin iştirakı;
- beynəlxalq əməkdaşlıq.

Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərini onların yaradılmasının məqsədindən, mühafizə rejimindən və istifadə xüsusiyyətlərindən asılı olaraq aşağıdakı növlərə bölmək olar:

- dövlət təbiət qoruqları, o cümlədən biosfer qoruqları;
- milli parklar;
- təbiət parkları;
- ekoloji parklar;
- dövlət təbiət yasaqlıqları;
- təbiət abidələri;
- zooloji parklar;
- nəbatat bağları və dendroloji parklar;
- müalicə sağlamaşdırma yerləri və kurortları.

Qanunvericiliyə əsasən Azərbaycan Respublikasının ərazisində xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin digər növləri də yaradıla bilər.

Milli parklara, təbiət parklarına, ekoloji parklara, nəbatat bağları və dendroloci parklara, eləcə də, müalicə sağlamaşdırma yerləri və kurortlara təbiət mühafizə və elmi təqiqat idarələri statusu verilir.

Statusu olan xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin rəmzləri ola bilər (bayraq, emblem və s.).

Azərbaycan Respublikasında olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri aşağıdakı kateqoriyalara bölünür:

- beynəlxalq əhəmiyyətli;
- respublika əhəmiyyətli;
- bölgə əhəmiyyətli;
- yerli əhəmiyyətli.

Dövlət təbiət qoruqlarının və milli parkların əraziləri respublika əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə aid edilir. Dövlət təbiət yasaqlıqları, təbiət parkları, təbiət abidələri, zooloci parklar, nəbatat bağları və dendroloci parklar, müalicə-sağtlamaşdırma yerləri və kurortlar respublika əhəmiyyətli və ya bölgə əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə aid edilə bilər. Bununla yanaşı təbiət parkları, zooloci parklar, müalicə sağlamaşdırma yerləri və kurortlar yerli əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri kimi elan edilə bilər. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının razılığı ilə Azərbaycan Respublikası ərazisində beynəlxalq əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri müəyyən edilə bilər.

Respublika və ya bölgə əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin təşkili, onların hansı kateqoriyaya aid edilməsi və ya bir kateqoriyadan digər kateqoriyaya keçirilməsi məsələsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qərarına əsasən həyata keçirilir. Bu cür qərar elmi təşkilatların və əlaqədar təşkilatların rəyi nəzərə alınmaqla dövlət orqanının təqdimatı əsasında verilir.

“Xüsusi mühafizə olunan ərazilər və obyektlər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu dövlət təbiət qoruqlarının və yasaqlıqlarının, milli

parkların təbiət abidələrinin, zooloci parkların, nəbatat bağlarının və dendroloci parkların fiziki və ya hüquqi şəxslərin idarəçiliyinə, istifadəsinə və icarəsinə verilməsini qadağan edir. Bununla yanaşı qanunda yerli əhəmiyyətli təbiət parklarının, zooloci parkların, müalicə-sağlamlaşdırma yerlərinin və kurortların bütövlükdə və ya qismən fiziki və ya hüquqi şəxslərin idarəçiliyinə, istifadəsinə, və icarəsinə verilməsini istisna etmir. Bu cür xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri idarəçiliyə, istifadəyə və icarəyə verilərkən onların hüquqi statusu, mühafizə recimi və məqsədli təyinatı dəyişdirilə bilməz.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri elmi və texniki-iqtisadi əsaslandırmaya uyğun olaraq yaradılır.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin yaradılması və genişləndirilməsi üçün torpaq sahələri müvafiq ehtiyat torpaq fondunda saxlanılır və bu ərazilərdə torpaqlardan istifadəyə məhdudiyətlər qoyulur.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və obyektlərinin hər biri üçün müvafiq pasportlar hazırlanır. Bu pasportlar müvafiq icra hakimiyyəti orqanında dövlət qeydiyyatına alınır və müəyyən olunmuş qaydada saxlanılır.

Təyinatından asılı olmayaraq hər hansı kateqoriyaya aid edilmiş torpaqların xüsusi mühafizə edilən təbiət ərazilərinin təşkil məqsədi ilə alınması Azərbaycan Respublikasının torpaq qanunvericiliyinə əsasən həyata keçirilir.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektlərinin mühafizəsinin həyata keçirilməsi məqsədi ilə ya təsərrüfat fəaliyyətinin tənzimlənən recimi, ya da xüsusi mühafizənin hüquqi recimi tətbiq edilir.

Təsərrüfat fəaliyyətinin tənzimlənən recimi dedikdə, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində və obyektlərində təbii ehtiyatlardan təsərrüfat məqsədi ilə istifadə olunmasına məhdudiyətlər qoyulması başa düşülməlidir. Xüsusi mühafizənin hüquqi recimi dedikdə isə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində və obyektlərində ətraf mühitin təbii

vəziyyətinə neqativ təsir göstərən hər hansı təsərrüfat və digər fəaliyyətlərə qadağalar qoyulması başa düşülür.

Xüsusi mühafizəsinin təmin edilməsi məqsədi ilə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə və obyektlərinə bitişik olan torpaq və yaxud su sahələrində mühafizə, sanitariya-mühafizə, eləcə də digər mühafizə zonaları yanradıla bilər. Yaradılmış bu cür zonalarda xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə və obyektlərinə zərərli təsir göstərən hər cür fəaliyyət qadağan edilir.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərindən və obyektlərindən istifadə qanunvericilikdə müəyyən edilmiş tələblərə əməl etmək şərti ilə yol verilir. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərindən və obyektlərindən aşağıdakı məqsədlərlə istifadə edilə bilər: təbiəti mühafizə, elmi tədqiqat, ətraf mühitin monitorinqi, sağlamlaşdırma, təlim-tərbiyə, turizm və istirahət. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində və obyektlərində başqa fəaliyyət növlərinin həyata keçirilməsinə qanunvericiliyə zidd olmayan hallarda icazə verilə bilər.

“Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 12-ci maddəsinə əsasən xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və obyektlərinin dövlət kadastrı bu ərazilərin statusu, onların coğrafi mövqeyi və sərhədləri, həmin ərazilərin və obyektlərin xüsusi mühafizəsinin recimi, təbiət istifadəçiləri, ekoloji, elmi, iqtisadi, tarixi və mədəni əhəmiyyəti barədə zəruri məlumatların məcmusudur.

Dövlət kadastrının aparılmasında məqsəd təbiət qoruq fondunun vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və proqnozlaşdırılması, bu ərazilərin perspektiv inkişafı şəbəkəsinin müəyyən edilməsi, mühafizə reciminə riayət olunmasına dövlət nəzarətinin gücləndirilməsidir. Dövlət kadastrının və monitorinqinin aparılması qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri sahəsində idarəetmə Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanları və bələdiyyələr tərəfindən həyata keçirilir.

Qanunvericiliyə əsasən xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və obyektlərinin idarə olunmasında dövlətin səlahiyyətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- dövlət siyasətini həyata keçirmək və müvafiq normativ hüquqi aktlar qəbul etmək;
- dövlət proqramlarını hazırlayıb təsdiq etmək;
- dövlət nəzarətini həyata keçirmək;
- xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və obyektlərinin mühafizəsi üzrə tədbirlərə dövlət yardımı;
- beynəlxalq əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərini və obyektlərini müəyyən etmək;
- respublika və ya bölgə əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin təşkili və ləğv edilməsi barədə qərar vermək;
- xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin inkişafı və yerləşdirilməsi sxemlərini təsdiq etmək;
- xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və obyektlərinin dövlət qeydiyyatının və kadastrının aparılması qaydalarını müəyyən etmək;
- beynəlxalq əməkdaşlığı həyata keçirmək;
- qanunveridiləklə müəyyən edilmiş digər səlahiyyətləri həyata keçirmək.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və obyektlərinin idarə olunması sahəsində bələdiyyələrin səlahiyyəti isə aşağıdakılardan ibarətdir:

- elmi təşkilatların və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının rəyi nəzərə alınmaqla yerli əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin yaradılması və ləğv edilməsi barədə qərar qəbul etmək;

- yerli əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin təşkili üçün yerli büdcələrin tərkibində xərclər müəyyənləşdirmək və təsdiq etmək;
- yerli əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və obyektlərinin mühafizəsi və istifadəsi üzrə qərarlar qəbul etmək;
- özlərinin mülkiyyətində, istifadəsində və icrasında olan torpaqlarda qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada təbiət parkları, zooloji parklar, müalicə-sağlamlaşdırma yerləri və kurortlar yaratmaq, habelə bu kimi əraziləri məqsədli təyinatı üzrə istifadəyə və icarəyə vermək, yaxud götürmək;
- xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin inkişafı və yerləşdirilməsi sxemləri üzrə təkliflər irəli sürmək;
- yerli əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və obyektlərinin mühafizəsinə və istifadəsinə nəzarəti həyata keçirmək;
- öz səlahiyyətləri daxilində qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər vəzifələri həyata keçirmək.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və obyektlərinin idarə olunmasında ictimai birliklərin, fiziki və hüquqi şəxslərin iştirak etmək hüququ qanunvericiliklə təmin olunur. Bununla yanaşı qanunvericilik ictimai birliklərin hüquqi və fiziki şəxslərin vəzifələrini də müəyyən edir. "Xüsusi mühafizə edilən təbiət əraziləri və obyektləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 16-cı maddəsinin 2-ci hissəsində qeyd edilir ki, "Fiziki və hüquqi şəxslər və ictimai birliklər xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri sahəsində öz fəaliyyətini Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun həyata keçirməyə borcludurlar".

Qanunvericilik ictimai birliklərin, fiziki və hüquqi şəxslərin xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və obyektlərinin idarə olunmasında aşağıdakı hüquqlarını müəyyən edir:

- xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və obyektlərinin mühafizəsi üzrə ictimai fondlar yaratmaq;

- xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin yaradılması, onların inkişafı və yerləşdirilməsi sxemlərinin hazırlanması üzrə təkliflər vermək;
- xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri üzrə ictimai ekspertizanın keçirilməsində iştirak etmək;
- özlərinin mülkiyyətində, istifadəsində və icarəsində olan torpaqlarda qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada təbiət parkları, müalicə sağlamaşdırma yerləri və kurortlar yaratmaq, habelə bu kimi əraziləri məqsədli təyinatı üzrə istifadəyə və icarəyə götürmək;
- xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektlərində qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada ictimai nəzarəti həyata keçirmək;
- müəyyən edilmiş qaydada dövlət oqanlarından xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında məlumat almaq.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektlərinin maliyyələşdirilməsi müxtəlif mənbələr hesabına həyata keçirilir. Bu mənbələrə aşağıdakıları aid etmək olar:

- a) dövlət büdcəsi;
- b) yerli büdcələr;
- v) büdcədən kənar vəsaitlər;
- q) ətraf mühitin mühafizəsi üzrə fondlar;
- d) qanunvericiliklə qadağan edilməyən digər maliyyə mənbələri.

Respublika və ya bölgə əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri dövlət büdcəsinin və ətraf mühitin mühafizəsi üzrə fondların vəsaitləri hesabına maliyyələşdirilir.

Yerli əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri yerli büdcələrin və büdcədən kənar vəsaitlərin hesabına maliyyələşdirilir.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərindən və obyektlərindən haqqı ödənilməklə, istifadə edilməsinə qanunla nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla müəyyən edilmiş qaydada yol verilir.

Fiziki və hüquqi şəxslərin xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərindən və obyektlərindən istifadəsinə aşağıdakı məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün yol verilə bilər:

- elmi;
- mədəni;
- tədris;
- turizm;
- istirahət;
- məhdud təsərrüfat fəaliyyəti.

Bu məqsədlərlə bina və ya qurğuların fiziki və ya hüquqi şəxslərə verilməsinə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada ödənişli əsaslarla yol verilir.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və obyektlərinin mühafizəsi və istifadəsinə dövlət tərəfindən nəzarət həyata keçirilir. Dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi bu ərazilərin və obyektlərin mühafizəsi, bərpası və istifadəsi üzrə tədbirlərin yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək və qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydalara və tələblərə əməl olunması məqsədi daşıyır.

"Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 45-ci maddəsinə əsasən dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi məqsədi ilə aşağıdakılar həyata keçirilir:

- dövlət təbiət qoruq fondunun mühafizəsi və bərpası üzrə tədbirlərin yerinə yetirilməsini yoxlamaq;

- xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərindən və obyektlərindən istifadə hüququna dair sənədləri yoxlamaq, nəqliyyat vasitələrini yoxlamaq, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada nəqliyyat vasitələrini və gəmiləri, ov alətlərini, əldə edilmiş məhsulları və başqa əşyaları yoxlamaq, hüquqpozma səbəb olmuş alətləri, cihazları və əşyaları, qanunsuz əldə edilmiş məhsulları, habelə müvafiq sənədləri götürmək;

- xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında qanunvericiliyi pozmuş, cinayət və ya inzibati xəta törətmiş şəxsləri qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada saxlamaq, onları hüquq mühafizə orqanlarının sərəncamına vermək;

- xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və obyektlərinin mühafizəsi və istifadəsi sahəsində inzibati xətlər haqqında protokollar (aktlar) tərtib etmək;

- xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və obyektlərinin mühafizəsi və istifadəsi sahəsində pozuntu hallarını aradan qaldırmaq haqqında icrası məcburi olan göstərişlər vermək və digər tədbirlər görmək.

Bununla yanaşı qanunda bu ərazilərin və obyektlərin mühafizəsinə və istifadəsinə nəzarəti həyata keçirən müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının vəzifəli şəxslərinə xidməti vəzifələrini yerinə yetirərkən xüsusi geyim forması daşımaqla Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq xidməti silah saxlamaq və gəzdirmək hüququnun verilməsinə dair düzünə göstəriş vardır.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektlərinin mühafizəsi və istifadəsinə dövlət nəzarəti ilə yanaşı ictimai nəzarət də həyata keçirilə bilər. “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 73-cü maddəsinə əsasən ictimai nəzarət ictimai birliklər tərəfindən onların təşəbbüsü ilə həyata keçirilir. İctimai nəzarətin aparılması qaydaları ictimai birliklər tərəfindən onların nizamnaməsinə uyğun müəyyən edilir.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında qanunvericiliyin pozulmasında təqsirkar olan şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq mülki, maddi, inzibati və cinayət məsuliyyəti daşıyırlar. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə və obyektlərinə vurulmuş zərər Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinə və təbiətin mühafizəsi ilə bağlı digər qanunvericilik aktlarına uyğun qaydada ödənilir. Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və

obyektlərinin mühafizəsi və istifadəsi ilə əlaqədar yaranan mübahisələr Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq məhkəmə qaydasında həll edilir.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq Azərbaycan Respublikası ilə başqa dövlət arasında bağlanmış müqavilələr, sazişlər, razılaşmalar və digər beynəlxalq hüquq normaları əsasında həyata keçirilir.

“Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 50-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri sahəsində müəyyən edilmiş qaydalar “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda nəzərdə tutulmuş qaydalardan fərqli olduqda, beynəlxalq müqavilələrin qaydaları tətbiq edilir.

SUAL 2.

Təbiət qoruqlarının və yasaqlıqlarının mühafizəsinin hüquqi recimi

“Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 17-ci maddəsində Dövlət təbiət qoruqları - səciyyəvi və nadir təbiət komplekslərini və obyektlərini təbii vəziyyətdə qoruyub saxlamaq, təbiət proseslərinin və hadisələrinin gedişini öyrənmək məqsədi ilə yaradılan təbiəti mühafizə və elmi tədqiqat idarələri statusuna malik olan ərazilərdir.

Dövlət təbiət qoruqları xüsusi ekoloji, elmi və mədəni dəyərə malik olan təbiət obyektlərinin (səciyyəi və nadir landşaftlar, nadir geoloji törəmələr, bitki və heyvan növləri və s.) yerləşdiyi ərazilərdə (torpaq və ya su məkanı sahələrində) yaradılır. Dövlət təbiət qoruqlarının əraziləri respublika əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə aid edilir. Bu ərazilərə xüsusi mühafizənin hüquqi rejimi tətbiq edilir. Dövlət təbiət qoruqlarının təşkili elmi təşkilatlar və əlaqdar təşkilatların rəyi nəzərə alınmaqla, müvafiq dövlət orqanının təqdimatı əsasında müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qərarı ilə təşkil edilərsə bu məqsədlə ayrılmış torpaq sahələri onların daimi istifadəsinə verilir. Qanunvericiliyə görə qoruq torpaqlarından, habelə onun hüdudlarında olan sudan, bitki və heyvanlar aləmindən təsərrüfat məqsədləri üçün istifadə edilməsi qadağan edilir və hər bir dövlət qoruğunun əsasnaməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilir.

"Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 18-ci maddəsinə əsasən dövlət təbiət qoruqlarının vəzifələri aşağıdakılardır:

- genetik fondun, bioloji müxtəlifliyin, ekoloji sistemlərin və təbiət komplekslərinin və obyektlərinin təbii vəziyyətini qoruyub saxlamaq məqsədi ilə təbiət ərazilərinin mühafizəsini həyata keçirmək;
- elmi tədqiqatları təşkil etmək və aparmaq, "Təbiət səlnaməsi" tərtib etmək;
- ətraf mühitin və təbii ehtiyatların dövlət monitorinqi çərçivəsində ekoloji monitorinqi həyata keçirmək;
- təsərrüfat obyektlərinin və digər obyektlərin yerləşdirilməsi layihələrinin və sxemlərinin dövlət ekoloji eksperimentində iştirak etmək;
- ətraf təbii mühitin mühafizəsi sahəsində elmi kadrların və mütəxəssislərin hazırlanmasına kömək etmək.

Dövlət təbiət qoruqlarında xüsusi mühafizənin vacib ümumi tədbirləri ilə yanaşı bir sıra digər qadağalar da müəyyən edilir. Qanunvericiliyə əsasən bu cür qadağalar aşağıdakılardan ibarətdir:

- bina və qurğuların, ümumi istifadə üçün yolların, boru kəmərlərinin və digər kommunikasiyaların tikintisi;
- geoloji-kəşfiyyat və müxtəlif axtarış işlərinin aparılması;
- kənd təsərrüfatının, sənayenin, hidroenergetikanın, su nəqliyyatının və digər təsərrüfat ehtiyaclarının suya olan tələbatının ödənilməsi üçün yerüstü və yeraltı suların istifadə edilməsi;
- odun tədarükü, ikinci dərəcəli meşə ehtiyatları tədarükü meşədən əlavə istifadə və ovçuluq təsərrüfatının ehtiyacları üçün meşədən istifadə;
- bitki aləmindən təsərrüfat məqsədi ilə, habelə biçənək və otlaq kimi istifadə edilməsi;
- ov və balıq ovu, habelə, ov və balıqçılıq obyektlərinə aid edilməyən heyvanların təsərrüfat məqsədi ilə istifadə edilməsi və ovlanması;
- ətraf mühitə hər hansı kimyəvi, bioloji və fiziki təsirin tətbiq edilməsi;
- kolleksiyaların toplanması, xüsusi icazə olmadan bitki və heyvanları təbii mühitdən ayırmaqla elmi tədqiqatların keçirilməsi;
- xüsusi icazə olmadan qoruqların ərazisində olmaq.

"Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununda biosfer qoruqlarının yaradılmasına dair konkret göstəriş vardır. Qanunda qeyd edilir ki, global ekoloji monitorinqin həyata keçirilməsi üçün fəaliyyət göstərən və ya yenidən təşkil edilən dövlət təbiət qoruqlarının əsasında dövlət təbiət biosfer qoruqları yaradıla bilər. Hər bir dövlət təbiət biosfer qoruğu haqqında əsasnamə beynəlxalq müqavilələr nəzərə alınmaqla, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilir.

Dövlət təbiət yasaqlıqları - təbiət komplekslərinin və ya onların komponentlərinin qorunması və ya bərpası, habelə ekoloji tarazlığın saxlanması üçün xüsusi əhəmiyyət daşıyan ərazilərdir.

“Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2000-ci il 15 iyul tarixli 366 №-li Fərmanına uyğun olaraq dövlət təbiət yasaqlıqları Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin təqdimatı əsasında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə yaradılır.

Dövlət təbiət yasaqlıqları mülkiyyətçilərdən, istifadəçilərdən və icarəçilərdən torpaq sahələri alınmadan onların torpaq sahələrində təşkil edilə bilər. Bu zaman torpaq mülkiyyətçilərinin, istifadəçilərinin və icarəçilərinin Qanunla qorunan hüquq və mənafələrinə xələl gətirilməməlidir. Dövlət təbiət yasaqlıqları respublika və ya bölgə əhəmiyyətli ola bilər. Dövlət təbiət yasaqlıqları həm kompleks, bioloji, paleontoloji, hidroloji və geoloji profilli həm də digər profilli ola bilər. Hər bir Dövlət Təbiət yasaqlıqlarının Əsasnaməsi Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilir. Hər bir dövlət təbiət yasaqlığı üçün pasport hazırlanaraq Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən dövlət qeydiyyatına alındıqdan sonra dövlət təbiət yasaqlıqlarında saxlanılır.

Dövlət təbiət yasaqlıqlarının yaradılması aşağıdakı məqsədlərə xidmət edir:

- təbiət komplekslərinin və ya onların komponentlərinin qorunması və bərpası;
- ekoloji tarazlığın saxlanması;
- yaradılma profilindən (məqsədindən) asılı olaraq torpaq mülkiyyətçiləri, istifadəçiləri və icarəçiləri tərəfindən təsərrüfat fəaliyyətində müəyyən edilmiş məhdudiyətlərə əməl edilməsini təmin etmək;
- elmi, mədəni, tədris və məhdud təsərrüfat fəaliyyətini həyata keçirmək.

Hər bir dövlət təbiət yasaqlığının əsasnaməsinə uyğun olaraq onların yerləşdiyi ərazilərdə xüsusi mühafizə recimi həyata keçirilir.

Yasaqlılarda təbiət komplekslərinə və onların komponentlərinə zərər vuran və ya zərər vura bilər bütün fəaliyyət növləri qadağandır.

Yasaqlıqların yerləşdiyi torpaq əraziləri mülkiyyətçidən, istifadəçilərdən və icarəçilərdən geri alınmadan ya onların razılığı ilə, ya da məhkəmənin qərarı ilə servitut hüququ (özgə torpaq sahəsindən məhdud istifadə hüququ) əsasında istifadə olunur. Təbiət komponentlərinin qorunmasını və bərpasını, eləcə də ekoloji tarazlığın saxlanmasını təmin etmək məqsədi ilə torpaq mülkiyyətçiləri və ya istifadəçiləri yasaqlıqların ərazilərində təsərrüfat fəaliyyətini müəyyən edilmiş məhdudiyyətlərə əməl etməklə həyata keçirməlidirlər. Qanunvericiliklə müəyyən edilmiş hallarda yasaqlıqların ərazilərindən və obyektlərindən istifadə ödənişli ola bilər. Yasaqlıqların yaradılması məqsədindən asılı olaraq onların ərazilərində aşağıdakılar qadağan edilə və ya məhdudlaşdırıla bilər (bu barədə hər bir təbiət yasaqlıqları haqqında əsasnamədə müvafiq qeydlər olur):

- geoloji kəşfiyyat və faydalı qazıntı işlərinin aparılması;
- su-bataqlıq ərazilərinin qurudulması və meliorasiya işlərinin aparılması;
- bitki aləmindən təsərrüfat məqsədi ilə, habelə biçənək və otlaq kimi istifadə edilməsi;
- balıqartırma və elmi tədqiqat məqsədləri ilə balıq ovu istisna olmaqla ov və balıq ovu, vəhşi fauna növlərinin təsərrüfat məqsədləri ilə istifadə edilməsi və ovlanması;
- ətraf mühitə hər hansı kimyəvi, bioloji və fiziki təsirin tətbiq edilməsi;
- kütləvi idman və tamaşa tədbirlərinin keçirilməsi, çadırların qurulması və tonqalların yandırılması;
- tikintilərin aparılması, torpaqların şumlanması, yabani bitkilərin yığılması;

- yasaqlıqların ekoloji keyfiyyətinə mənfi təsir göstərən, mühafizə olunan obyektlərin qorunub saxlanması recimini pozan və varlığına təlükə yaradan hər bir digər fəaliyyət.

Azərbaycan Respublikası dövlət təbiət yasaqlıqlarının ümumi əsasnaməsinə görə yasaqlıqların mühafizə xidməti aşağıdakı hüquqlara malikdir:

- yasaqlıqların ərazisində qanunvericiliyi pozanların sənədlərini yoxlamaq, nəqliyyat vasitələrini saxlamaq, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada nəqliyyat vasitələrini və gəmiləri, hüquqpozmağa səbəb olmuş alətləri, cihazları və əşyaları, qanunsuz əldə edilmiş məhsulları, habelə müvafiq sənədləri götürmək və qanunu pozan şəxslərdən izahat almaq, yasaqlıqların ərazisində qanunvericiliyə və yasaqlıqların mühafizə reciminə zidd olan fiziki və hüquqi şəxslərin fəaliyyətini dayandırmaq, yasaqlıqların ərazisində qanunvericiliyi pozmuş, cinayət və ya inzibati xəta törətmiş şəxsləri qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada saxlamaq, onları hüquq mühafizə orqanlarına təhvil vermək, öz səlahiyyətləri daxilində inzibati xəta haqqında protokollar (aktlar) tərtib etmək, yasaqlıqların ərazisində mühafizə və istifadə sahəsində pozuntu hallarını aradan qaldırmaq haqqında icrası məcburi olan göstərişlər vermək və digər tədbirlər görmək.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında qanunvericiliyin pozulması nəticəsində yasaqlıqlara vurulmuş zərər Mülki Məcəlləyə və təbiətin mühafizəsi ilə bağlı digər qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş qaydada ödənilir.

Yasaqlıqların mühafizə recimini həyata keçirən işçilərə xidməti vəzifələrini yerinə yetirərkən xüsusi geyim forması daşımaqla qanunvericiliyə uyğun olaraq xidməti silah saxlamaq və gəzdirmək hüququ verilir.

Yasaqlıqların idarə edilməsi tədbirlərində bələdiyyələrin, ictimai birliklərin və əhalinin iştirak etmək hüququ vardır.

SUAL 3.

Təbiət parklarının, təbiət abidələrinin, müalicə-sağlamlaşdırma yerləri və kurortların hüquqi mühafizəsi

Təbiət parkları xüsusi ekoloji və estetik dəyərə malik olan təbiəti mühafizə və istifadə məqsədləri üçün ayrılmış təbiət komplekslərinin yerləşdiyi təbiəti mühafizə idarələri statuslu ərazilərdir. Təbiət parklarının yerləşdiyi torpaq sahələri onların daimi istifadəsinə verilir. Başqa mülkiyyətçilərdə və ya istifadəçilərdə olan torpaq sahələri qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada təbiət parklarının istifadəsinə verilə bilər. Təbiət parkları respublika bölgə və yerli əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə aid edilə bilər. Yerli əhəmiyyətli təbiət parkları bütövlüklə və ya qismən, məqsədli təyinatı üzrə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada fiziki və ya hüquqi şəxslərin idarəçiliyinə, istifadəsinə və ya icarəsinə verilə bilər.

Təbiət parkları təbii mühiti, təbii landşaftları və rekreasiya resurslarını mühafizə etmək, istirahət üçün şərait yaratmaq, təbiəti mühafizənin effektiv metodlarını hazırlamaq və tətbiq etmək, ekoloji tarazlığı qoruyub saxlamaq,

nəzərdə tutulmuş müddətlərdə ekosistemlərin monitorinqini aparmaq məqsədi ilə yaradılır.

“Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15 iyul 2000-ci il tarixli 366 nömrəli Fərmanına əsasən respublika və bölgə əhəmiyyətli təbiət parkları Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə yaradılır. Yerli əhəmiyyətli təbiət parkları isə elmi təşkilatların və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin rəyi nəzərə alınmaqla bələdiyyə orqanlarının qərarı ilə yaradılır və ləğv edilir. Hər bir təbiət parkı üçün 10 ildə bir dəfə pasport hazırlanır və bu ərazilərin pasportu Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində dövlət qeydiyyatına alınır.

Təbiət parklarının ərazilərində təbii sahələrin ekoloji və rekreasiya əhəmiyyətindən asılı olaraq xüsusi mühafizənin və istifadənin ayrı-ayrı recimi müəyyən edilir. Təbiət parklarının ərazilərində recim xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq aşağıdakı fəaliyyət növləri müəyyən edilir:

- xüsusi mühafizənin hüquqi recimi tətbiq edilən zonaları;
- istirahət zonaları;
- tarix mədəniyyət komplekslərinin və obyektlərinin mühafizə zonaları;
- rekreasiyaya xidmət göstərən zonalar;
- təbiət parkının fəaliyyətini təmin edən zonalar.

Bununla yanaşı təbiət parklarının ərazilərində onların məqsədinə zidd olmayan digər fəaliyyət zonaları müəyyən edilə bilər. Vətəndaşların təbiət parklarının ərazilərinə daxil olma limitləri parkın rəhbərliyi tərəfindən müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasının təbiət parklarının ümumi əsasnaməsinə uyğun olaraq təbiət parklarında aşağıdakılar qadağan edilir:

- parkların ekoloji istirahət və estetik keyfiyyətinə mənfi təsir göstərən, tarix-mədəniyyət abidələrinin, reliktlər – nadir ağac və kolların abidə kimi qorunub saxlanması recimini pozan və həmin abidələrin varlığına

təhlükə yaradan hər bir fəaliyyət, geoloci-kəşfiyyat və faydalı qazıntı işlərinin aparılması, təbiət parklarının fəaliyyəti ilə bağlı olmayan bina və qurğuların, yolların, boru kəmərlərinin, elektrik xətlərinin və digər kommunikasiyaların tikintisi, bitki aləmindən təsərrüfat məqsədi ilə, habelə biçənək və otlaq kimi istifadə edilməsi, vəhşi fauna növlərinin təsərrüfat məqsədi ilə istifadə edilməsi və ovlanması, müəyyən olunmuş yerlərdən kənar kütləvi idman və tamaşa tədbirlərinin keçirilməsi, dayanacaqların təşkili, çadırların qurulması və tonqalların yandırılması, müəyyən olunmuş yerlərdən və yollardan kənar nəqliyyat vasitələrinin hərəkəti və dayanacağı.

Təbiət parklarının mühafizəsi onların mühafizə işçiləri tərəfindən həyata keçirilir və işə direktor və direktor müavini rəhbərlik edir. Təbiət parklarının mühafizə işçilərinin hüquqları təbiət yasaqlıqlarının mühafizə işçilərinin hüquqları ilə üst-üstə düşür.

Təbiət parklarının mühafizəsi recimini pozmaqla təqsirli olan şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq məsuliyyət daşıyırlar. Təbiət parklarına vurulmuş zərər isə Mülki Məcəllədə və təbiətin mühafizəsi ilə bağlı digər qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş qaydada ödənilir. Təbiət parklarının mühafizə recimini həyata keçirən şəxslər xüsusi geyim forması daşıyırlar və onlara Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq xidməti silah saxlamaq və gəzdirmək hüququ verilir.

Təbiət parklarının idarə edilməsində bələdiyyələrin, ictimai birliklərin və əhalinin də iştirak etmək hüququ vardır. Qanunda nəzərdə tutulan hallarda təbiət parklarından istifadə ödənişli ola bilər.

Təbiət parklarının təsərrüfat fəaliyyəti təbiət və tarix-mədəniyyət obyektlərinin tələb olunan səviyyədə mühafizəsindən, onlara xidmət və bərpa tədbirlərinin həyata keçirilməsindən, təbiətdə idarə olunan istirahət tədbirlərinin təşkilindən ibarətdir. Təbiət parkları ərazisindəki obyektlər istifadə üçün hüquqi və fiziki şəxslərə icarəyə verilə bilər. Təbiət parklarının ərazisində mehmanxanaların, kempinqlərin, iaşə və digər obyektlərin

tikintisi və istifadəsi, istirahət məqsədi ilə digər şəraitlərin yaradılması təbiət parklarının fiziki və hüquqi şəxslərlə bağladığı müqavilələr əsasında həyata keçirilə bilər. Bununla yanaşı təbiət parklarının məqsədlərinə zidd olmayan digər fəaliyyət növləri də fiziki və hüquqi şəxslərlə bağlanmış müqavilələr əsasında həyata keçirilə bilər.

Milli parklar - xüsusi ekoloji tarixi, estetik və digər əhəmiyyət daşıyan təbiət komplekslərinin yerləşdiyi və təbiəti mühafizə, maarifçilik elmi, mədəni və digər məqsədlər üçün istifadə olunan təbiət mühafizə və elmi tədqiqat idarələri statusuna malik olan ərazilərdir. Milli parkların əraziləri respublika əhəmiyyətli xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə aiddir. Bu ərazilərdə olan torpaq, su, bitki və heyvanlar aləmi onların daimi istifadəsinə verilir.

Respublika ərazisində beynəlxalq əhəmiyyətli milli parkların müəyyən edilməsi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən həyata keçirilir. Milli parklarda onların təyinatına zidd olmayan şərtlərlə başqa fəaliyyət növləri həyata keçirilə bilər. Milli parkların bayrağı, emblemi və sair rəmzləri ola bilər.

Azərbaycan Respublikasının Milli Parklarının ümumi əsasnaməsinə əsasən milli parklar nazirlər Kabinetinin təqdimatına əsasən Respublika Prezidentinin qərarı ilə yaradılır. Milli Parkların hər biri üçün pasport hazırlanır və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyində dövlət qeydiyyatına alındıqdan sonra milli parklarda saxlanılır. Milli parklar təbiət komplekslərini, nadir və etalon təbiət ərazilərini, tarix-mədəniyyət obyektlərini qoruyub saxlamaq, turizm və istirahət üçün şərait yaratmaq, təbiəti mühafizənin və ekoloji maarifçiliyin elmi metodlarını hazırlamaq və tətbiq etmək, əhalini ekoloji maarifləndirmək, ekoloji monitorinqi həyata keçirmək, zədələnmiş təbiət və tarix-mədəniyyət komplekslərini və obyektlərini bərpa etmək məqsədi ilə yaradılır.

Milli parkların ərazilərində aşağıdakılar qadağan edilir:

- təbiət komplekslərinə və tarix mədəniyyət obyektlərinin varlığına təhlükə yaradan hər bir fəaliyyət;

- geoloji kəşfiyyat və faydalı qazıntı işlərinin aparılması;

- hidroloji rejimin dəyişməsinə səbəb olan işlərin aparılması;

- xüsusi ekoloji təhlükə yaradan kimya sənayesi, metallurgiya, nüvə energetikası və sair müəssisələrin fəaliyyəti;

- milli parkların fəaliyyəti ilə bağlı olmayan magistral yolların, boru kəmərlərinin, elektrik xətlərinin və digər kommunikasiyaların tikintisi;

- müəyyən olunmuş yerlərdən kənar dayanacaqların təşkili çadırların qurulması və tonqalların yandırılması;

- bu məqsədlər üçün müəyyən olunmuş yerlərdən və ümumi istifadə olunan quru və su yollarından kənar mexaniki nəqliyyat vasitələrinin hərəkəti və dayanacağı, ev heyvanlarının köçürülməsi;

- yerli fauna və flora növlərinə uyğun olmayan növlərin introduksiyası.

Milli parkların mühafizəsi onun mühafizə xidməti tərəfindən həyata keçirilir və bu işə direktor və mühafizə üzrə direktor müavini rəhbərlik edir.

Milli parkların mühafizə xidmətinin aşağıdakı hüquqları vardır.

- milli parkların ərazisində, eləcə də onun mühafizə zonasında (xüsusi mühafizəni təmn etmək üçün milli parklara bitişik olan torpaq və su sahələrində) mühafizə, sanitariya-mühafizə və digər zonalar müəyyən edilə bilər. Bu zonaların torpaqlarında xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin təbiət komplekslərinə və obyektlərinə zərərli təsir göstərən hər cür fəaliyyət qadağandır. Xüsusi mühafizə rejimini pozanların sənədlərini yoxlamaq, nəqliyyat vasitələrini saxlamaq qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada nəqliyyat vasitələrini və gəmiləri, ov alətlərini, əldə edilmiş məhsulları və başqa əşyaları yoxlamaq, hüquqpozmayla səbəb olmuş alətləri, cihazları və əşyaları, qanunsuz əldə edilmiş məhsulları, habelə müvafiq sənədləri götürmək;

- milli parkın ərazisində və onun mühafizə zonasında qanunvericiliyə və mühafizə reciminə zidd olan fiziki və hüquqi şəxslərin fəaliyyətini dayandırmaq;

- milli parkın ərazisində və onun mühafizə zonasında qanunvericiliyi pozmuş cinayət və ya inzibati xəta törətmiş şəxsləri qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada saxlamaq, onları hüquq mühafizə orqanlarının sərəncamına vermək;

- milli parkın ərazisindən istifadə qaydalarının, həmin ərazinin mühafizə reciminin pozulmasına görə qanunvericilik qaydasında inzibati xəta haqqında protokollar tərtib etmək;

- milli parkın ərazisində və onun mühafizə zonasında mühafizəsi və istifadəsi sahəsində pozuntu hallarını aradan qaldırmaq haqqında icrası məcburi olan göstərişlər vermək və digər tədbirlər görmək.

Milli parkların əraziləri Azərbaycan dövlətinə mənsubdur və özgəninkiləşdirilə bilməz. Milli parkların fiziki və hüquqi şəxslərin idarəçiliyinə, istifadəsinə və icarəsinə verilməsi qadağandır.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında qanunvericiliyin pozulması nəticəsində milli parka vurulmuş zərər Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində və təbiətin mühafizəsi ilə bağlı digər qanunverici aktlarında nəzərdə tutulmuş qaydada ödənilir.

Milli parkın mühafizə recimini həyata keçirən işçilərə xidməti vəzifələrini yerinə yetirərkən xüsusi geyim forması daşımaqla Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq xidməti silah saxlamaq və gəzdirmək hüququ verilir.

Təbiət abidələri xüsusi ekoloji, elmi, mədəni və estetik əhəmiyyəti olan təbiət obyektləridir.

Təbiət abidəsi obyektlərinə konkret coğrafi zona üçün səciyyəvi olan nadir landşaftlar və yaxud ayrı-ayrı ünsürlər, yerli ağac qruplarının etalonunu təşkil edən və nadir növ tərkibinə görə seçilən qiymətli meşə sahələri, endemik və məhv olmaq təhlükəsinə məruz qalan bitkilərin

yayıldığı yerlər, çox yaşlı ayrı-ayrı ağaclar, həmçinin geoloci açılışlar, mağaralar, paleontoloci və paleonəba qalıqlarının çöküntüləri, bulaqlar, nadir göllər və digər yerlər aid edilir. Təbiət abidələri yerləşən ərazilərdə xüsusi mühafizənin hüquqi recimi tətbiq edilir və onların təbii vəziyyəti qorunub saxlanılır. Təbiət abidələri respublika və bölgə əhəmiyyətli ola bilərlər.

Təbiət abidələri torpaq mülkiyyətçilərindən, istifadəçilərindən və icarəçilərindən torpaq sahələri alınmadan qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada onların torpaq sahələrində təşkil edilə bilər.

Təbiət abidələrinin və onların yerləşdiyi ərazilərin təşkili qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

Təbiət abidələrinə aid edilən obyektlər və onların yerləşdiyi ərazilər təsərrüfat istismarından çıxarılır və orada təbiət abidələrinin təbii vəziyyətini pozan hər hansı fəaliyyət qadağan edilir.

Təbiət abidələrindən müəyyən edilmiş qaydada elmi, mədəni və tədris məqsədləri üçün istifadə edilə bilər.

Müalicə sağlamlaşdırma yerlərinə və kurortlara xəstəliklərin müalicəsinin və profilaktikasının, habelə əhalinin istirahətinin təşkili üçün yararlı olan və təbii müalicəvi resurslara (mineral sular, müalicəvi palçıqlar, şor göllər, müalicəvi iqlim, çimərliklər və s.) malik olan ərazilər aid edilə bilər. Bu yerlərin yaradılması onların səmərəli istifadə edilməsi və təbii müalicəvi resursların və sağlamlaşdırma xassələrinin qorunub saxlanması məqsədi ilə yararlıdır.

Müalicə sağlamlaşdırma yerləri və kurortlar beynəlxalq, respublika, bölgə və yerli əhəmiyyətli ola bilər. Yerli əhəmiyyətli müalicə sağlamlaşdırma yerləri və kurortlar məqsədli təyinatı üzrə fiziki və hüquqi şəxslərin idarəçiliyinə, habelə istifadəsinə və icarəsinə verilə bilər.

Təbii müalicə amillərinin və təbii resursların mühafizəsi məqsədi ilə müalicə sağlamlaşdırma yerlərinin və kurortların ətrafında sanitariya mühafizə zonaları müəyyən edilir. Sanitariya recimi ilə əlaqədar sanitariya

mühafizə zonalarının hüduqlarında olan torpaq sahələri torpağın mülkiyyətçilərindən, istifadəçilərindən geri alınmır (torpaq sahələrinin təsərrüfat dövriyyəsinə tam çıxarılması nəzərdə tutulduğu hallar istisna olmaqla).

Zooloci parklar - heyvanlar adəminin mühafizəsi, törəyib artması və onlardan istifadə üçün ayrılmış təbiəti mühafizə və elmi tədqiqat idarələri statusuna malik olan xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləridir. Zooloci parklar respublika, bölgə və ya yerli əhəmiyyətli ola bilər. Zooloci parkların təşkili üçün ayrılan torpaq sahələri onların daimi istifadəsinə verilir. Zooloci parklarda heyvanların saxlanması və artırılması, habelə ora gələn adamlara göstərilməsi üçün ekspozisiya (sərgi) zonaları, elmi tədqiqatların aparılması məqsədilə elmi zonalar, gələn adamlara xidmət göstərməsi üçün ictimai, inzibati və təsərrüfat-istehsalat zonaları ayrılır. Zooloci parklarda onların vəzifələrinin həyata keçirilməsi ilə bağlı olmayan və orada saxlanılan heyvanların məhvinə səbəb ola bilən hər hansı fəaliyyət və hərəkət qadağandır.

Zooloci parklar elmi məlumat bankları, fondlar, müzeylər, kitabxanalar və arxivlər yarada bilərlər. Bundan başqa onlar mədəni maarif, bəyartılıq təbabəti, seleksiya damazlıq işləri sahəsində əhaliyə ödənişli xidmətlər göstərə bilərlər.

Zooloci parklarda yardımçı təsərrüfatlar, emalatxanalar zooloci mağazalar və başqa obyektlər ola bilərlər.

Nəbatat bağları və dendroloci parklar - bitki aləminin müxtəlifliyini qoruyub saxlamaq və onu zənginləşdirmək məqsədi ilə yaradılan təbiəti mühafizə və elmi tədqiqat idarələri statusuna malik olan ərazilərdir. Bu ərazilər respublika və ya bölgə əhəmiyyətli ola bilər. Bu ərazilərin təşkili üçün ayrılmış torpaq sahələri onların daimi istifadəsinə verilir. Nəbatat bağlarında və dendroloci parklarda bitkiləri yetişdirmək və onları gələn adamlara göstərmək üçün ekspozisiya zonaları, elmi tədqiqatlar aparmaq üçün ictimai, inzibati və təsərrüfat istehsalat zonaları ayrılır.

Nəbatat bağlarında və dendroloci parklarda kolleksiya və təcrübə sahələri, tingliklər, herbarilər (qurudulmuş bitki kolleksiyası) və toxum fondları yaradılır.

Nəbatat bağları və dendroloci parklar öz fəaliyyətləri ilə bağlı əhaliyə ödənişli xidmətlər göstərə bilirlər. Bunun üçün onların ərazilərində yardımçı təsərrüfatlar, emalatxanalar və başqa obyektlər ola bilər.

NƏTİCƏ

Beləliklə, 12 sayılı mühazirəyə yekun vurduq və qeyd etdik ki, Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri xüsusi ekoloji, elmi, mədəni, estetik və sağlamlaşdırma əhəmiyyəti daşıyan təbiət komplekslərindən və obyektlərindən, nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan bitki və heyvan növlərinin yayıldığı yerlərdən ibarət olan, təsərrüfat dövriyyəsindən çıxarılmış (tamamilə və ya qismən, daimi və ya müvəqqəti) torpaq su sahələri və onların üzərindəki atmosfer məkanıdır. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinə aşağıdakıları aid etdik, dövlət təbiət qoruqları, o cümlədən biosfer qoruqları, milli parklar, təbiət parkları, ekoloji parklar, dövlət təbiət yasaqlıqları, təbiət abidələri, zooloci parklar, nəbatat bağları və dendroloci parklar, müalicə sağlamlaşdırma yerləri və kurortlar.

Bununla yanaşı biz xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin və obyektlərinin hər biri barədə məlumat aldığımızı. Eyni zamanda biz xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektlərinin kateqoriyaları, istifadəsi, icarəsi, mühafizəsi, dövlət kadastri və monitorinqi barədə məlumat aldığımızı.